بررسی میزان تأثیر آموزه‌های دینی کتاب دین و زندگی۲(سال دوم دبیرستان) از نظر دانش‌آموزان(دختر و پسر) شهرستان سبزوار

دکتر عیسی متقی‌زاده[۱]
حسن یعقوبی[۲]

چکیده

پژوهش پیش‌رو با هدف بررسی میزان تأثیر آموزه‌های دینیِ کتاب دین و زندگی(۲) از نظر دانش‌آموزان(دختر و پسر) سال دوم دبیرستان شهرستان سبزوار انجام شده است. در این پژوهش به موضوعاتِ تربیت دینی، اهمیت و ضرورت آن و ذکر عوامل مؤثر بر تربیت دینی، نقش تربیت دینی بر آرامش روانی، و همچنین توجه به اهداف، روشها و مراحل تربیت دینی پرداخته شده است. نمونه پژوهش شامل۲۰۰ دانش آموز دختر و پسر سال دوم دبیرستان شهرستان سبزوار است که با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، از میان دانش‌آموزان سال دوم مقطع متوسطه تمامی مدارس دخترانه و پسرانه دولتی انتخاب شده است. با توجه به داده‌ها و تحلیل آنها نتایج زیر به دست آمده است: تأثیرآموزه‌های دینیِ کتاب دین و زندگی(۲) در تحقق بخشیدن به اهداف تربیت دینی، ۸۳/۵ ٪ متوسط به بالا و ۱۶/۵٪کم و بسیارکم ذکرشده است. همچنین تأثیر آموزه‌های دینیِ کتاب دین و زندگی(۲) در حوزه آموزش قرآن و مباحث مربوط ۷۸٪ متوسط به بالا و۲۲٪ کم و بسیارکم ذکر شده است. عملکرد دبیران در آموزش کتاب دین و زندگی(۲) را ۸۰/۲٪ متوسط به بالا و ۱۹/۸٪ این امر را کم و بسیارکم بیان کرده‌اند. در مجموع، میان آموزش کتاب دین و زندگی(۲) دوره متوسطه و تربیت دینی دانش‌آموزان رابطه مثبت و معنادار وجود دارد.

کلید واژگان: آموزش و پرورش، کتاب دین و زندگی۲، دانش آموزان، تربیت دینی

تاریخ دریافت: ۹۴/۱۱/۱ تاریخ پذیرش: ۹۵/۸/۸

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه تربیت مدرس (نویسنده مسئول) motaghizadeh@modares.ac.ir
۲. مدرس دروس دین و زندگی در دبیرستان و کارشناس ارشد الهیات، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم hasan8933@yahoo.com

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

مقدمه

زندگی در جامعه‌ای که مطابق قانون اساسی، دین رسمی آن اسلام و مذهبش شیعه معرفی شده است از یک طرف، ضرورت تربیت دینی فرزندان آن جامعه از سوی دیگر – که در این تحقیق از آنان با عنوان دانش‌آموزان یاد می‌شود – نگارندگان را بر آن داشت تا با توجه به اینکه یکی از متولیان اصلی این امر خطیر وزارت آموزش و پرورش است، به بررسی موضوع تربیت دینی با توجه به آموزه‌های دینی و قرآنی ارائه شده به دانش‌آموزان بپردازند. از آنجایی که لازمه بررسی میزان تاثیر آموزه‌های دینی بر تربیت دینی دانش‌آموزان مطالعهٔ میدانی است، اجرای این مهم نیز به صورت طرح پرسش، در قالب فرم نظرسنجی و وجود یک جامعه آماری است تا میزان پیشرفت – و احتمالاً نواقص– کار مشخص گردد.

از این گذشته، «ضرورت بازسازی بنیادی علوم انسانی و نظری آنگاه به خوبی احساس می‌شود که به اهمیت بی‌نظیر و نقش عظیم این دسته از علوم در زندگی انسان، تکامل و سعادت او و تحولات جامعه در ابعاد مختلف، توجه کنیم، زیرا این علوم تنها علومی هستند که محور پژوهش آنها، انسان و ابعاد وجودی اوست. از این جهت دقیق‌ترین، ارزشمندترین و پیچیده‌ترین موضوعات را به خود اختصاص می‌دهند و در واقع، تنها این علوم‌اند که مستقیماً به انسان و به زندگی و سعادت او می‌پردازند. علوم انسانی ارزشهای مورد پذیرش پژوهشگر را با خود حمل می‌کنند و در هر محیطی که شکل گیرند و رشد یابند، تا حد زیادی با ارزشهایی که محققان آن سامان باور دارند، عجین می‌شوند؛ بنابراین اگر این علوم وارد سرزمین و فرهنگ دیگری شوند، ارزشهای مورد پذیرش پژوهشگران و دانشمندان آن سرزمین را نیز با خود وارد فرهنگ جدید می‌کنند و چه بسا ارزشهای یاد شده، با ارزشهای موجود در سرزمین جدید متضاد باشند. آنچه گفته شد، اهمیت علوم انسانی و ارتباط نزدیک آن را با مسائل اعتقادی و ارزشی به خوبی روشن می‌نماید و ضرورت بازسازی و تحول بنیادین علوم یاد شده را در جامعهٔ اسلامی ما آشکار می‌سازد.»(پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۲). امّا، نکته‌ای که در تربیت دینی توجه به آن ضرورت دارد اینکه: تربیت دینی باید هماهنگ با مقتضیات زمان باشد، زیرا آداب و رسوم اجتماعی هر زمان، برنامه عملی و خط مشی زندگی مردم آن زمان است. افراد با به کاربستن آن برنامه‌ها می‌توانند به شایستگی با مردم زندگی کنند و خود را با مقتضیات آن زمان منطبق سازند. «پس مربیان تربیتی باید افراد را با شرایط محیط و زمانشان تربیت کنند، نه با شرایط و مقتضیات زمانهای گذشته. حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) فرموده‌اند: «لاتَقسِروا أولادَکُم علی آدابِکُم فإنَّهُم مَخلُوقُونَ لِزَمانٍ غیرَ زَمانِکُم؛ آداب و رسوم خودتان

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

را به فرزندان خویش تحمیل نکنید؛ زیرا آنان برای زمانی غیر از زمان شما آفریده شده‌اند.»(حسینی‌ادیانی،۱۳۷۹). با توجه به این نکته، می‌توان از روشهای علمی در تربیت دینی استفاده نمود و تربیت علمی و تربیت دینی را با هم تجمیع کرد تا از طرفی تربیت افراد بر اساس معیارهای دینی و مذهبی باشد و از طرف دیگر، مطابق با مقتضیات زمان و مکان باشد که علم مطرح نموده است.

ادبیات نظری تحقیق

۱. تربیت دینی دانش‌آموزان؛ اهمیتها و ضرورتها

«نقش شگفت‌انگیز تعلیم و تربیت در زندگی انسان بر هیچ خردمندی پوشیده نیست و تاکنون هم ضرورت آن مورد تردید قرار نگرفته است، چرا که تعلیم و تربیت صحیح می‌تواند فرد را به اوج ارزشها برساند و به عکس، تربیت نادرست، وی را به سقوط می‌کشاند. زیرا، آدمی که آگاهیها و نیازهای خود را به طور غریزی می‌داند، در آغاز ولادتش فاقد علم و ادراک و تربیت و کمال است و به تدریج با تعلیم و تربیت مستقیم و غیرِمستقیم، استعدادهای بالقوه او به فعلیت در می‌آید و رشد و کمال می‌یابد، چنانکه قرآن مجید می‌فرماید:«وَ اللهُ أخرَجَکم مِن بُطُونِ أُمَّهاتِکُم لاتَعلَمُونَ شیئاً وَ جَعَلَ لَکُمُ السَّمعَ وَالأبصَارَ وَالأفئِدَةَ لَعَلَّکُم تَشکُرُونَ؛ و خدا شما را از شکم مادرانتان بیرون آورد، در حالی که هیچ نمی‌دانستید و برای شما گوش و دیدگان و دلها قرار داد تا شکرگزار باشید.»(نحل/۷۸). بر این اساس شکوفایی استعدادها و ارزشهای والای انسانی، مبتنی بر تعلیم و تربیت است و انسان شدنِ انسان و وصولش به کمال نهایی، همه مرهون تعلیم و تربیت صحیح است. به همین سبب «ابوحامدغزّالی» (م.۵۰۵ ه.ق) در کتاب «إحیاء علوم الدین» و «خواجه نصیرالدین طوسی»(م.۶۷۲ ه.ق) در کتاب «اخلاق ناصری» و بسیاری از علمای دیگر، تعلیم و تربیت را «اشرف صناعات» و برترین دانشها دانسته‌اند.»(پژوهشگاه حوزه و دانشگاه،۱۳۸۲). تعلیم و تربیت، اعم از رسمی و غیر رسمی، عمدی و غیرعمدی، نه تنها می‌تواند در رشد اخلاقی، عقلانی، رفتاری و حتی جسمانی فرد مؤثر باشد، بلکه وسیله‌ای در جهت رفع نیازهای حقیقی(اقتصادی، سیاسی، نظامی و...) و مصالح اجتماعی به شمار می‌آید. عامل دیگری نیز در انسان دیده می‌شود که لزوم تعلیم و تربیت را در او شدت می‌بخشد و آن از ویژگی تأثیرپذیری انسان و سرایت عقاید و عادات و به طور کلی فرهنگ یک جامعه به معاصران و نسلهای آینده است. در قرآن‌کریم(مائده/۳۲) می‌خوانیم: «مِن أجلِ ذالِکَ کَتَبنا عَلی بَنی إسرَائِیلَ أنَّهُ مَن قَتَلَ نَفساً بِغَیرِ عَمدٍ أو فَسادٍ فِی الأرضِ فَکَأنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمیعاً وَ مَن أحیاها فَکَأنَّما أحیَا النَّاسَ جَمیعاً؛ بدین سبب بر

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]
[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

بنی‌اسرائیل مقرر داشتیم که هر کس انسانی را بدون ارتکاب قتل یا فساد در روی زمین بکُشد، چنان است که گویی همه انسانها را کشته و هرکس انسانی را حیات بخشد، مثل آن است که همه مردم را حیات بخشیده است.»(همان،۱۳۸۲).

۲. عوامل مؤثر بر تربیت دینی در مدارس

«عوامل بسیاری می‌توانند فضای مناسب و محیط مساعد را برای تربیت دینی کودک فراهم سازند که بخشی از آنها بدین شرح‌اند: خانواده و پدر و مادر، نماز، مسجد، مجالس مذهبی اعم از سخنرانی، سوگواری یا اعیاد، دیدار با علمای عامل و با اخلاق و بالاخره نزدیک شدن به طبیعت و جلوه‌های الهی آن. همهٔ این فضاها برای پرورش مذهبی، محیط مساعدی هستند که مربی باید برای پرورش دینی از آنها بهره جوید.»(کیومرثی،۱۳۸۹).

برنامه‌های درسی(محتوای آموزشی) آموزش و پرورش

«محتوای آموزشی مجموعه اصول، مفاهیم و فعالیتهایی هستند که به کمک رسانه‌های گوناگون به دانش‌آموزان عرضه می‌شوند و فعالیتهای یاددهی- یادگیری بر اساس آن انجام می‌گیرند و این محتوا مسیر دستیابی آنان به هدفهاست.[باید توجه داشت که] بخشی از محتوای آموزشی در کتاب درسی تدوین می‌شود و بخشی در کتاب معلم قرار می‌گیرد تا دبیر به تناسب ضرورتهای کلاس و توانایی دانش‌آموزان، آنها را طرح کند. بخشی نیز، از طریق فعالیتهایی که برای دانش‌آموزان پیش‌بینی شده است، اتفاق می‌افتد.»(اعتصامی،۱۳۸۹). بنابراین، «مربی و معلم باید وقایع و حوادثی را که در مدرسه، کوچه و خیابان پیش آمده یا حتی خبرهایی را که در روزنامه‌ها خوانده است یا مناسبتهای تاریخی و مذهبی را به نحوی جالب با درس روز ارتباط دهد تا کودکان و نوجوانان با علاقه به مطالب توجه کنند و آنها را به دل و جان سپارند. مثلاً به مناسبت اعیاد و عزاهای مذهبی، داستانهایی را که معرف اخلاق، رفتار و اندیشهٔ ائمهٔ معصومین (ع) است، بیان کند.»(کیومرثی،۱۳۸۹). همچنین «محتوا و تجربیات یادگیری جدا از هم نیستند؛ وقتی که دانش‌آموزان کتابی می‌خوانند، تجربه و محتوا را با هم ترکیب می‌کنند. محتوا باید طوری سازمان یابد که ابتدا مسائل غنی‌تر آموزش داده شود، سپس امور انتزاعی طرح گردند.»(کشاورز،۱۳۷۸).

معلمان و مربیان

با توجه به نقش و جایگاه عوامل و عناصر یاددهی- یادگیری در نظام مذکور، به بررسی جایگاه و نقش معلم می‌پردازیم.

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

- پس از خدای متعال و حکیم که هادیِ عَلَی الإِطلاق و راهنمای حقیقی انسان است،[۱] پیامبران و أئمه معصومین (ع) راهنمایانی هستند که تبعیت از آنان بدون قید و شرط است و هدایت آنها به تبع از هدایت الهی، هدایتی عَلَی الإِطلاق است،[۲] اما هدایتگری علما، معلمان و مربیان تربیت، هدایتی مشروط است و به میزان تبعیت آنان از رسول خدا و ائمهٔ اطهار (ع) بستگی دارد.
- محور و مرکز تربیت دینی، معلم و مربی است. او باید بتواند در مواجهه با انسانی دیگر، پیوندی نامرئی میان دو روح ایجاد کند و با زیباییهای وجودی خود، مخاطب را مجذوب نگاه و عمل خود کند.
- معلم در تربیت دینی پیش از آنکه آموزش دهنده باشد، یک اسوه است. اسوه‌ای از آنچه ادعا می‌کند و می‌گوید. زیرا، تربیت که هدایت به خیر و نیکی است، پیش از آنکه از طریق کلام و آموزش مفاهیم باشد، از طریق عمل است: «کُونُوا دُعاةَ النّاسِ[الی الله]بِغَیر اَلسِنَتِکُم.» او دنباله‌رو کسی است که خداوند درباره‌اش فرمود: «لَقَد جاءَکُم رَسولٌ مِن أنفسِکُم عَزیزٌ عَلَیهِ مَا عَنِتُّم حَریصٌ عَلَیکُم بِالمُؤمنینَ رَئُوفٌ رَحیمٌ.» (توبه/۱۲۸)
- معلم و مربی دینی دارای کرامت، عزت نفس و اقتدار است. از تعصب و دفاع از روی جهل، به شدت گریزان است. او مدافع غیرتمند ارزشهاست. اما، هیچگاه از عقیده‌ای که ریشه‌ای صحیح در دین ندارد، سرسختانه دفاع نمی‌کند و تعصب بی‌مورد از خود نشان نمی‌دهد.»(اعتصامی،۱۳۸۹). [البته] معلمان باید بیاموزند تا داده‌های لازم را برای مستند ساختن نتایج یک تغییر خاص گردآوری نمایند. همچنین ضرورت دارد تا معلمان فرصتی را برای آموزش مدیران خود اختصاص دهند تا طرحها و روشهای خود برای دانش‌آموزان را بیان کنند. ایجاد تغییر پایدار و بزرگ همواره فرآیندی پیچیده است که مستلزم بردباری و استقامت است، اما می‌تواند بوقوع پیوندد (اسپالدینگ،۱۳۸۸).

محیط و امکانات آموزشی

«هر مکان و زمان می‌تواند فرصتی برای تربیت دینی باشد و هر امکانی می‌تواند در خدمت آموزش قرار گیرد. صحنه‌های زیبای طبیعت، مسجد و حسینیه محله، هیئتی که با نام یکی از

۱. قالَ رَبُّنَا الَّذی أعْطی کُلَّ شَیْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدی (طه/۵۰)

۲. یا أَیُّهَا الَّذینَ آمَنُوا أَطیعُوا اللَّهَ وَ أَطیعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِی الْأَمْرِ مِنْکُمْ فَإِنْ تَنازَعْتُمْ فی شَیْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَی اللَّهِ وَ الرَّسُولِ إِنْ کُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ ذلِکَ خَیْرٌ وَ أَحْسَنُ تَأْویلاً (نساء/۵۹)

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

معصومین تشکیل شده است، کتابخانه، حیاط مدرسه، میدان بازی همه و همه می‌توانند امکانی برای آموزش فراهم آورند. فضای آموزش دینی باید تا حد امکان یاد خدا و امور دینی را تداعی کند و انگیزه‌های دینی و معنوی را پرورش دهد.» (اعتصامی،۱۳۸۹). «مدرسه به منزله پلی است که نوجوان را با جامعه مربوط می‌کند. مدرسه می‌تواند از نوجوان، فردی مؤثر، فعال و مفید به حال جامعه تربیت کند. به این ترتیب، دستگاه تربیتی موفق، همچون پلی روشن و نورانی است که نوجوان را با دنیای جدید مرتبط و آشنا می‌کند.»(شرفی،۱۳۸۶). «کار مدرسه در آموزش دانش‌آموزان و انتقال برخی مفاهیم علمی و کلاسیک به آنان خلاصه نمی‌شود، بلکه این نهاد مسئولیت سنگین‌تری نیز به عهده دارد که عبارت است از تربیت معنوی و اخلاقی دانش‌آموزان و پیشگیری از وقوع انحراف و فساد در میان آنان.»(حیدری و شاملی،۱۳۸۹). «دانش‌آموزان برای یادگیری نیاز به محیطی مناسب دارند. راهکارهای کلی و مناسب برای ایجاد این محیط؛ استفاده از روش توانمندانه-که از دانش‌آموزان اندیشمندان و اهل عملِ مستقل می‌سازد- و مدیریت مؤثر فعالیتهای کلاسی-که به دو روش مدیریت مستبدانه و سهل انگارانه کلاس تقسیم می‌شود- است.»(سانتراک، ۱۳۸۷).

۳. جایگاه تربیت دینی و نقش آن در آرامش روانی

در قرآن کریم سوره رعد آیه ۲۸ آمده است که: «أَلا بِذِکرِ اللهِ تَطمئنُّ القُلُوبُ»؛ آگاه باشید که تنها با یاد خدا دلها آرام می‌گیرند. و«تنها راهی که برای نجات از اضطراب، افسردگی و دردهای جانکاه انسان باقی می‌ماند، یاری جستن از ایمان و باور دینی است.»(دادفر، ۱۳۸۶). پیرامون آثار مذهب بر سلامت روانی می‌توان به سخن "بنیامین راش" به عنوان پدر علم روانپزشکی اشاره کرد. او اظهار می‌دارد که نقش مذهب در سلامت روانی انسان همانند اکسیژن برای تنفس است. افراد متدین به هر نسبت که ایمان قوی و محکم داشته باشد از بیماری روانی مصون‌تر هستند. از جمله اثرهای ایمان دینی، آرامش خاطر است. ایمان دینی به حکم اینکه به انسان که یک طرف معامله است، نسبت هیجان که طرف دیگر معامله است، اعتماد و اطمینان می‌بخشد، دلهره و نگرانی نسبت به رفتار جهان را در برابر انسان از میان می‌برد و به جای آن به او آرامش خاطر می‌دهد.»(کرمی و همکاران،۱۳۸۵). قرآن مجید در این‌باره می‌فرماید: «یا أَیُّها الّذینَ آمَنوا قُوا أنفسَکُم وَ أهلیکُم ناراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الحِجارَةُ...؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! خود و خانواده خود را از آتشی که هیزم آن آدمیان و سنگهاست، نگاه دارید...»(تحریم/۶). پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «أکرِمُوا أولادَکُم وَ أحسِنوا آدابَهُم یَغفِر لَکُم؛ به فرزندانتان احترام بگذارید و آداب آنها را نیکو کنید تا آمرزیده

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]
[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

شوید.»(حسینی‌ادیانی،۱۳۷۹). بنابراین، آموزش دینی باید متناسب با نیازهای روحی و روانی دانش‌آموزان و قابل فهم و درک برای آنها باشد. بدین منظور باید مطالب با زبان مناسب کودکان و نوجوانان ارائه شوند و طوری نباشد که عده‌ای خاص از آنها استفاده کنند(کیومرثی،۱۳۸۹).

بیان مسئله

آموزش مسائل دینی و تربیت دینی در جامعهٔ ما از مهم‌ترین اهداف و دغدغه‌های آموزش و پرورش است. از آنجایی که تحقق بخشیدن به این اهداف و برطرف کردن این دغدغه‌ها و آموزش مسائل دینی و تربیتی از طریق گنجاندن این مطالب در کتب درسی دین و زندگی امکان‌پذیر است و از سویی، بالا بردن سطح اطلاعات دینی، سبب رشد شخصیتی و عاطفی افراد نیز می‌شود. لذا، اهمیت موضوع دو چندان است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، هر چند اقدامات بسیار جدی و اساسی در جهت نشر و تصحیح آموزه‌های دینی در مدارس(آموزش و پرورش) و دانشگاهها(آموزش عالی) انجام شد و هنوز هم ادامه دارد، اما مسئلهٔ اساسی که در این میان قابل طرح و پیگیری است، این است که با این همه تغییر و تحول ایجاد شده در کتابهای دین و زندگی و قرآن مدارس آیا در تربیت دینی دانش‌آموزان تغییر محسوس به وجود آمده است؟ آیا این آموزه‌ها، ابعاد تربیتی دانش‌آموزان را به سوی کمال مطلوب سوق داده است؟ اگر پاسخ مثبت است، به چه میزان؟ و اگر منفی است، اشکال کار کجاست؟ با وجود این همه، چرا ضرورت ایجاد تحول در آموزش و پرورش، از دغدغه‌های اصلی مسئولان رده‌بالای نظام است؟ با ذکر این نکته که جامعهٔ امروز، سالهاست دچار تهاجم فرهنگی شده و آسیبهای فرهنگی و ارزشی جدی متوجه آن است و با اینکه برنامه و اقدامات نظام آموزش و پرورش در جهت رفع معضلات فرهنگی و بهبود آنها در مدارس از طریق همین دروس کتابهای دین و زندگی است، پس چرا باز هم در جلب علاقهٔ دانش‌آموزان به این دروس موفق نبوده است؟ و چرا تعلیم این معارف در نگرش و رفتار دانش‌آموزان تاثیر لازم را نداشته است؟

از طرفی، برقراری ارتباط مؤثر میان دانش‌آموزان و درس دین و زندگی از دغدغه‌های اساسی معلمان مقطع متوسطه در بزرگترین نهاد تربیتی کشور یعنی وزارت آموزش و پرورش است. تدریس این کتابها همواره چالشهایی را برای معلمان به وجود آورده است. پس لازم است تا نهادهای ذی‌صلاح در وزارت علوم، حوزه‌های علمیه و وزارت آموزش و پرورش این چالشها را مورد بررسی و واکاوی قرار دهند تا نقاط مثبت کار تقویت و نقاط ضعف آن اصلاح و برطرف شود.

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

پیشینه علمی تحقیق

از جمله پژوهشهای مرتبط با تحقیق حاضر می‌توان به این موارد اشاره کرد:

- عوامل مؤثر در موفقیت دبیران دروس دینی و قرآن در تدریس دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه استان قم(موسی‌زاده‌فتیدهی، تهران،۱۳۸۰).
- بررسی وضعیت تربیت دینی دختران در دبیرستانهای دولتی دخترانه شهر تهران(محمدی‌مجد، تهران ۱۳۸۱).
- آسیب‌شناسی تربیت دینی از دیدگاه مدیران مدارس راهنمایی شهر تهران(صفائی‌پور، تهران، ۱۳۸۲).
- بررسی میزان آشنایی عملی دبیران متوسطه شهر همدان با روشهای تربیت اسلامی(هدایتی، تهران، ۱۳۸۴).
- تبیین هویت دینی دانش‌آموزان و بررسی ارتباط آن با محتوای کتب دینی (باریکانی، تهران، ۱۳۸۵).
- بررسی عوامل تسهیل کننده و بازدارنده در جذب دانش‌آموزان مدارس متوسطه به ارزشهای دینی در شهرستان تنکابن (غنمی، تهران، ۱۳۸۶).
- بررسی عوامل آسیب‌زای تربیت دینی دانش‌آموزان دبیرستانها از دیدگاه مدیران، دبیران و مشاوران مدارس متوسطه شهر اصفهان (فتحی، خوراسگان، ۱۳۸۶).
- بررسی پاره‌ای از عوامل مؤثر بر انجام فرایض دینی و روشهای ایجاد انگیزه از دیدگاه دانش‌آموزان دوره متوسطه شهرستان‌های استان تهران (ترکی‌نژادمهربانی، تهران، ۱۳۸۶).
- مطالعه میزان تحقق اهداف درس دین و زندگی در رفتارهای دانش‌آموزان پایه سوم دبیرستان در منطقه ۵ آموزش و پرورش شهر تهران(از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان) (جوادی‌پور، تهران، ۱۳۸۸).
- مطالعه وضعیت دینداری و عوامل مرتبط با آن در بین دانش‌آموزان دبیرستانهای دخترانه شهر کرمان(نقیبی، تهران، ۱۳۸۸).
- بررسی میزان تاثیر آموزه‌های کتاب دین و زندگی(۳) بر رفتار دانش‌آموزان مقطع پیش‌دانشگاهی شهرستان نیشابور(شاکردوست، تهران، ۱۳۸۹).
- بررسی میزان تناسب محتوای کتاب دین و زندگی سال اول متوسطه با نیازهای روانی-اجتماعی دانش‌آموزان از دیدگاه دبیران دینی و قرآن شهر تهران(خیرآبادی، تهران، ۱۳۸۹).

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

- بررسی راههای ایجاد انگیزش و ترغیب دانش‌آموزان به مطالعه قرآن و نهج‌البلاغه از منظر معلمان دینی دوره متوسطه در شهر تهران(مجاور، تهران، ۱۳۸۹).
- بررسی نقش آموزه‌های دینی در پیشگیری از انحرافات اجتماعی و اخلاقی دانش‌آموزان دوره متوسطه در منطقه بندپی غربی(غلام‌حسین‌پورکامی، تهران، ۱۳۸۹).
- ارزیابی اثربخشی برنامه درس دین و زندگی یک با توجه به سطوح نگرش دانش و مهارت از دیدگاه معلمان دبیرستان‌های شهرستان بابل(حسین‌زاده‌جلودار، تهران، ۱۳۸۹).
- بررسی میزان تناسب کتاب دین و زندگی سال دوم متوسطه با نیازهای روانی و معنوی دانش‌آموزان از دیدگاه دبیران دینی و قرآن شهر ارومیه.(خیری‌کوکیائی، مرند،۱۳۹۰)
- واکاوی تطبیقی برخی از اصول و روش‌های تربیتی در ألمُحجّةُالبَیضاء و در کتاب‌های دین و زندگی دورهٔ متوسطه (بنی‌علی، تهران، ۱۳۹۰).
- بررسی عوامل مؤثر بر بحران هویت دانش‌آموزان مقطع متوسطهٔ شهرستان جغتای(یگانه، گرمسار،۱۳۹۰).

با توجه به اینکه «هدف آموزش و پرورش در نظام جمهوری به منزلهٔ یک نظام دینی، تربیت نسلی است که قبل از هر چیز باید پایبند مبانی دینی و باورهای اسلامی باشد، بررسی اجمالی وضعیت موجود نشان می‌دهد که متأسفانه در این عرصه چندان موفق نبوده است. از آنجا که به نظر می‌رسد تلاشهای مربیان پرورشی در زمینهٔ «تربیت دینی» در مدارس بدون شناخت برخی آسیبهای موجود به نتیجه مطلوبی نخواهد رسید.»(کیومرثی،۱۳۸۹). بی‌شک این سؤال و این دغدغه برای بسیاری از مسئولان آموزشی و مربیان وجود دارد که چرا علی‌رغم تدریس مطالب دینی در مقاطع مختلف تحصیلی و نیز با وجود تغییرات محتوایی اساسی که در کتابهای درسی ایجاد شده است و تأکید مسئولان فرهنگی کشور، اندیشه و رفتار دانش‌آموزان در این زمینه مطلوب نیست؟

اهداف تحقیق

هدف اصلی پژوهش حاضر «بررسی میزان تاثیرگذاری آموزه‌های دینی کتاب دین و زندگی۲(سال دوم دبیرستان) از نظر دانش آموزان دختر و پسر شهرستان سبزوار» بوده است.

اهداف فرعی تحقیق عبارت اند از:

۱. بررسی ارتباط میان آموزش محتوای کتاب دین و زندگی۲ و میزان اثرگذاری تربیت‌دینی فراگیران.

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

۲. بررسی سودمندی محتوای کتاب و ایجاد علاقه مندی و تفکر دربارهٔ این محتوا، میان فراگیران.
۳. ارزیابی محتوای کتاب دین و زندگی۲(مقطع دبیرستان) در پاسخگویی به نیازهای اساسی فراگیران.
۴. بررسی میزان انطباق آموزه‌های قرآنی و مباحث مربوطه با نیازهای تربیت دینی دانش‌آموزان.
۵. بررسی نقش دبیران در آموزش مطالب کتاب دین و زندگی۲ به فراگیران.

فرضیه‌های تحقیق

۱. میان آموزش کتاب دین و زندگی سال دوم دبیرستان و اثرپذیری تربیت دینی دانش‌آموزان رابطه مستقیم وجود دارد.
۲. فراگیران، محتوای کتاب را سودمند و خود را علاقه‌مند و معطوف به محتوای کتاب می‌دانند.
۳. آموزش مطالب کتاب دین و زندگی ۲ در مقطع دبیرستان پاسخگوی نیازمندیهای اساسی فراگیران است.
۴. آموزش قرآن و مباحث مربوط(قرائت، ترجمه، مفاهیم و پیام آیات مندرج در کتاب) منطبق بر نیازهای تربیتی دینی دانش‌آموزان است.
۵. دبیران کتابهای دینی در رساندن اهداف تربیت دینی مولفان کتب درسی به نقطه مطلوب، هماهنگ و مؤثر عمل می‌کنند.

مراحل و روش تحقیق

در هر پژوهش علمی با توجه به چارچوب نظری، اهداف و فرضیه‌های تحقیق، انتخاب روش مناسب می‌تواند دستیابی به نتایج مطلوب را تضمین نماید. بنابراین، نخستین گام انتخاب روشی مناسب و مربوط به موضوع تحقیق است(یگانه،۱۳۹۰). در این پژوهش علاوه بر گردآوری اطلاعات از طریق فیش‌برداری، از ابزار پرسشنامه نیز بهره گرفته شده است. پرسشنامه بر اساس سئوالات بسته‌پاسخ تنظیم شده و شامل۳۲ پرسش است که درباره محتوای کتاب دین و زندگی(۲)، نظرات دانش‌آموزان را مورد بررسی قرار داده است. جامعهٔ آماری این پژوهش را همهٔ دانش‌آموزان سال دوم دبیرستانهای شهرستان سبزوار در سال تحصیلی۱۳۹۱-۱۳۹۰ تشکیل می‌دهند. مجموع این دانش‌آموزان بنابر اعلام دایرهٔ مقطع متوسطهٔ ادارهٔ آموزش و پرورش سبزوار۲۱۵۰ نفر(دختر و پسر) بوده است. در این تحقیق، روش نمونه‌گیری تصادفی ساده به کار گرفته شده و از بین دانش‌آموزان

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]
[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

سال دوم دبیرستان شهرستان سبزوار که این واحد درسی را گذرانیده‌اند تعداد صد دانش آموز پسر و صد دانش‌آموز دختر انتخاب شده‌اند.

تجزیه و تحلیل داده‌های آماری

فرضیه اول: بین آموزش کتاب دین و زندگی۲ مقطع دبیرستان و میزان اثرگذاری تربیت دینی در بین فراگیران رابطهٔ معنادار وجود دارد.

قبل از اینکه به مباحث مربوط به آزمون آماری بپردازیم، بهتر است که به چگونگی پاسخ به سوالات مربوط به مؤلفه اثرگذاری تربیت دینی پرداخت(جدول ۱).

جدول ۱. پراکندگی پاسخ دهی به سوالات مؤلفهٔ اثرگذاری دینی

شماره سؤال	سؤالات	درجه موافقت										میانگین	انحراف استاندارد
		بسیار کم		کم		متوسط		زیاد		بسیار زیاد			
		ت	٪	ت	٪	ت	٪	ت	٪	ت	٪		
۲	تا چه حد مطالب بیان شده در کتاب دین و زندگی را در زندگی خود به‌کار می‌بندید؟	۱۳	۶/۴	۳۸	۱۸/۷	۹۲	۴۵/۸	۴۸	۲۴/۱	۱۰	۴/۹	۳,۰۲۴	۰,۹۴۱
۳	در این کتاب تا چه حد با مقصد کمال نهایی انسان آشنا شده‌اید؟	۶	۳	۲۷	۱۳,۳	۸۰	۳۹,۴	۶۲	۳۰,۵	۲۸	۱۳,۸	۳,۳۸۹۲	۰,۹۸۰۶
۴	براساس مطالب کتاب به چه میزان مسیرکلی حرکت خود را در جهت رسیدن به سعادت و رستگاری قرار داده‌اید؟	۱۰	۴,۹	۳۳	۱۶,۳	۹۰	۴۴,۳	۵۷	۲۸,۱	۱۳	۶,۴	۳,۱۴۷۸	۰,۹۳۷۵۷
۵	با آموزش کتابهای دین و زندگی تا چه حد از نقش دین در زندگی خود آگاه شده‌اید؟	۴	۲	۱۳	۶,۴	۷۱	۳۵	۷۷	۳۷,۹	۳۸	۱۸,۷	۳,۶۵۰۲	۰,۹۳۷۵۷
۶	این کتاب تا چه حد در ترسیم مسائل دینی برای آینده شما موفق بوده است؟	۳	۱,۵	۱۹	۹,۴	۹۲	۴۵,۳	۷۰	۳۴,۵	۱۹	۹,۴	۳,۴۰۸۹	۰,۸۴۱۵۷
۷	تا چه حد احساس ایمان به خدا در شما تقویت شده است؟	۱	۰,۵	۲	۱۱,۸	۵۲	۲۵,۶	۸۱	۳۹,۹	۴۵	۲۲,۲	۳,۳۶۶۳	۰,۹۷۴۵۳
۸	با مطالعه کتاب تا چه حد با نیازهای معنوی خود در جهان آشنا شده‌اید؟	۸	۳,۹	۲۲	۱۰,۸	۸۶	۴۲,۴	۶۰	۲۹,۶	۲۶	۱۲,۸	۳,۷۱۴۳	۰,۹۵۸۱
۹	مباحث مطرح‌شده در مورد اصول دین و آفرینش تا چه حد در این زمینه نیاز شما را برطرف نموده است؟	۹	۴,۴	۳۵	۱۷,۲	۹۲	۴۵,۳	۴۹	۲۴,۱	۱۷	۸,۴	۳,۱۴۸۵	۰,۹۵۵۵
۱۰	بخشهای قرآنی کتاب در مقایسه با سایر مباحث به چه میزان در تربیت دینی همکلاسان مؤثر بوده است؟	۲۰	۹,۹	۳۷	۱۸,۲	۹۷	۴۷,۸	۳۹	۱۹,۲	۹	۴,۴	۲,۹۰۱	۰,۹۷۲۳
	میانگین	۸,۲۲	۴	۲۵,۱	۱۲,۵	۸۳,۵۶	۴۱,۸	۶۰,۳۳	۳۰,۲	۲۲,۷۸	۱۱,۳۹	۳,۳۰۵۵	

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

با توجه به نتایج به دست آمده از آزمون فرضیه و داده‌های آزمون همبستگی ضریب همبستگی اسپیرمن و سیگمای به دست آمده، می‌توان نتیجه گرفت که میان این دو مؤلفه یعنی؛ میزان اثرگذاری تربیت‌دینی در میان فراگیران و آموزش کتاب دین و زندگی۲ مقطع دبیرستان رابطهٔ معنادار وجود ندارد. از این نتایج می‌توان این گونه برداشت کرد که آموزش کتاب دین و زندگی۲ مقطع دبیرستان تأثیر چندانی در تربیت دینی فراگیران ندارد و یا قابل توجه نیست.

جدول ۲. نتایج آماری فرضیهٔ اول

نوع آزمون آماری	مقدار آزمون	سطح معناداری
ضریب همبستگی اسپیرمن	۰/۴۳۷	۰/۰۵۴

فرضیهٔ دوم: فراگیران، محتوای کتاب را سودمند و خود را علاقه‌مند و معطوف به محتوای کتاب می‌دانند.

جدول ۳. نتایج آماری فرضیهٔ دوم؛ ارتباط میان محتوای کتاب با سودمندی و ایجاد علاقه‌مندی فراگیران

نوع آزمون آماری	مقدار آزمون	سطح معناداری
ضریب همبستگی اسپیرمن	-۰/۱۸۳	۰/۴۴

نتایج به دست آمده از آزمون این فرضیه، عدم وجود رابطهٔ معنادار میان این دو مؤلفه را نشان می‌دهد. اگر چه سطح معناداری در این آزمون معنادار نیست، ولی مقدار آزمون یک رابطهٔ ضعیف منفی را در این مورد نشان می‌دهد.

فرضیهٔ سوم: مطالب مطرح شده در کتاب دین و زندگی۲ پاسخگوی نیازمندیهای اساسی(برانگیختن علایق، تفکرات، متنفع بودن و...) فراگیران است.

برای آزمون این فرضیه، ابتدا محقق به بررسی رابطهٔ مطالب مطرح شده در کتاب دین و زندگی۲ با تک‌تک مؤلفه‌های نیازمندیهای اساسی دانش‌آموزان می‌پردازد و سپس آن را با مجموع مؤلفه‌ها مورد آزمون قرار می‌دهد. ولی قبل از آنکه به مباحث مربوط به آزمون آماری بپردازیم، به چگونگی پاسخ به تک‌تک مؤلفه‌های این آزمون می‌پردازیم.

جدول ۴. پراکندگی پاسخ دهی به سوالات مؤلفهٔ تفکر، علاقه و سودمندی

شماره سؤال	سؤالات	درجه موافقت										میانگین	انحراف استاندارد
		بسیار کم		کم		متوسط		زیاد		بسیار زیاد			
		ت	٪	ت	٪	ت	٪	ت	٪	ت	٪		
۱	تا چه میزان به مطالعه کتاب دین و زندگی علاقه‌مند بوده‌اید؟	۴	۲	۲۱	۱۰،۳	۹۷	۴۷،۸	۴۹	۲۴،۱	۳۲	۱۵،۸	۳،۴۱	۰،۹۴۲

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

۱۷	یادگیری مطالب کتاب را تا چه حد مفید و ضروری می‌دانید؟	۹	۴،۵	۲۰	۱۰	۷۵	۳۷،۵	۶۴	۳۲	۳۳	۱۱،۵	۳،۴۵	۱،۰۲
۱۸	چه میزان از مطالب-کتاب را که فقط جهت مطالعه است، مطالعه می‌کنید؟	۲۸	۱۳،۸	۴۳	۲۱،۲	۷۱	۳۵	۳۹	۱۹،۲	۲۰	۹،۹	۲،۹۰	۱،۱۶
۱۹	کتابهای دین و زندگی تا چه حد قدرت تفکر و تعقل را در شما بالا برده است؟	۷	۳،۴	۲۳	۱۱،۳	۸۹	۴۳،۸	۴۷	۲۳،۲	۳۵	۱۷،۲	۳،۴	۱،۰۱
	میانگین	۱۲	۶	۲۶،۷۵	۱۳،۳۷	۸۳	۴۱،۵	۴۹،۷۵	۲۴،۸۷	۳۲	۱۶	۳،۲۹	

جدول ۵. نتایج آماری فرضیهٔ سوم؛ ارتباط میان آموزه‌های کتاب و علاقه‌مندی و سودمندی

نوع آزمون آماری	مقدار آزمون	سطح معناداری
ضریب همبستگی اسپیرمن	-۰/۱۸۳	۰/۴۴

نتایج به دست آمده از ضریب همبستگی اسپیرمن و سیگمای به دست آمده بیانگر آن است که میان آموزه‌های این کتاب و علاقه‌مندی و تفکر و سودمندی، رابطهٔ معنادار وجود ندارد.

جدول ۶. پراکندگی پاسخ‌دهی به سوالات مؤلفهٔ مسئولیت‌پذیری

شماره سؤال	سؤالات	درجه موافقت										میانگین	انحراف استاندارد
		بسیار کم		کم		متوسط		زیاد		بسیار زیاد			
		ت	٪	ت	٪	ت	٪	ت	٪	ت	٪		
۱۱	به چه میزان شیوه‌های تربیت دینی را در خانواده خود پیاده می‌کنید؟	۱۰	۵	۳۸	۱۹	۷۰	۳۵	۵۸	۲۹	۲۶	۱۳	۳،۲۵	۱،۰۶
۱۲	تا چه حد در جهت بهره-مندی از سنت و سیره پیامبر و اهل بیت(ع) تلاش می‌کنید؟	۹	۴،۵	۱۸	۹	۶۶	۳۳	۶۴	۳۲	۴۴	۲۲	۳،۵۷	۱،۰۶۵
۱۳	تا چه حد غرایض خود (حب و بغض افراطی، شهرت، مقام و....) را در جهت رسیدن به تکامل کنترل می‌کنید؟	۵	۲،۵	۱۸	۹	۹۲	۴۶	۵۷	۲۸،۵	۲۹	۱۴،۵	۳،۴۳	۰،۹۳۱
۱۴	با آموزش کتاب دین و زندگی تا چه حد به وظایف خودتان در خصوص فریضه امر به معروف و نهی از منکر عمل می‌کنید؟	۱۴	۷	۳۵	۱۷،۵	۶۹	۳۴،۵	۴۹	۲۹،۵	۳۴	۱۷	۳،۲۶	۱،۱۴۳
۱۵	مطالب بیان شده درکتاب دین و زندگی به چه میزان در تعهد و مسئولیت‌پذیری شما در انجام واجبات مؤثربوده است؟	۱۳	۶،۵	۲۵	۱۲،۵	۸۹	۴۴،۵	۵۵	۲۷،۵	۱۹	۹،۵	۳،۲۱	۰،۹۹۸

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

۱۶	تا چه حد به رعایت مسائل دینی به خصوص نماز و روزه اهمیت می‌دهید؟	۱۰	۵	۲۱	۱۱،۵	۵۲	۲۶	۶۰	۳۰	۵۸	۲۹	۳،۶۷	۱،۱۴۵
	میانگین	۱۰، ۱۶	۵،۰۸	۲۵،۸ ۳	۱۲،۹۱	۷۳	۳۶ ،۵	۵۷،۱ ۶	۲۸،۶	۳۵	۱۷،۵	۳،۴	

جدول ۷. پراکندگی پاسخ‌دهی به سوالات مؤلفهٔ مسئولیت‌پذیری

نوع آزمون آماری	مقدار آزمون	سطح معناداری
ضریب همبستگی اسپیرمن	۰/۰۷۴	۰/۷۵۸

نتایج به دست آمده از ضریب همبستگی اسپیرمن و سیگمای به دست آمده بیانگر آن است که میان آموزه‌های این کتاب و مسئولیت‌پذیری، رابطهٔ معنادار وجود ندارد.

جدول ۸ پراکندگی پاسخ دهی به سوالات مؤلفهٔ تقویت باورها

شماره سؤال	سؤالات	درجه موافقت										میانگین	انحراف استاندارد
		بسیار کم		کم		متوسط		زیاد		بسیار زیاد			
		ت	٪	ت	٪	ت	٪	ت	٪	ت	٪		
۲۰	طرح مسائل توحید تا چه حد پاسخگوی نیازها و سوالات معرفتی شما بوده است؟	۹	۴،۵	۳۸	۱۹	۸۳	۴۱،۵	۴۴	۲۲	۲۶	۱۳	۳،۲	۱،۰۳۷
۲۱	کتابهای دین و زندگی تا چه حد توانسته است شما را با مسائل اجتماعی دین آشنا سازد؟	۱۱	۵،۵	۲۹	۱۴،۵	۷۶	۳۸	۴۶	۲۳	۳۸	۱۹	۳،۳۵	۱،۱۱۱
۲۲	پس از آموزش کتاب دین و زندگی، یاد خدا تا چه حد در اعمال روزانه شما نمود داشته است؟	۳	۱،۵	۱۶	۸	۶۶	۳۳	۶۹	۳۴،۵	۴۶	۱۳	۳،۶۹	۰،۹۶۲
۲۳	طرح احکام دینی و فروع دین در کتاب تا چه حد نیاز شما را برطرف کرده است؟	۱۰	۵	۲۸	۱۴	۹۱	۴۵،۵	۵۴	۲۷	۱۷	۸،۵	۳،۲	۰،۹۶۲
	میانگین	۸، ۲۵	۴،۱۲	۲۷،۷ ۵	۱۳،۸ ۷	۷۹	۳۸،۸۳	۵۳،۲۵	۲۶،۶ ۲	۳۱،۷۵	۱۵،۸ ۷	۳،۲۵	

جدول ۹. نتایج آماری فرضیهٔ سوم؛ ارتباط میان آموزه‌های کتاب و تقویت باورها

نوع آزمون آماری	مقدار آزمون	سطح معناداری
ضریب همبستگی اسپیرمن	۰/۰۰۸	۰/۹۷۲

نتایج به دست آمده از ضریب همبستگی اسپیرمن و سیگمای به دست آمده، بیانگر آن است که میان آموزه‌های این کتاب و تقویت باورها، رابطهٔ معنادار وجود ندارد.

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

جدول ۱۰. پراکندگی پاسخ دهی به سوالات مؤلفهٔ مأنوس کردن

شماره سؤال	سؤالات	درجه موافقت										میانگین	انحراف استاندارد
		بسیار کم		کم		متوسط		زیاد		بسیار زیاد			
		ت	٪	ت	٪	ت	٪	ت	٪	ت	٪		
۲۴	نسبت به گذشته تا چه اندازه مراجعه شما به قرآن افزایش یافته است؟	۷	۳،۵	۳۰	۱۵	۸۳	۴۱،۵	۵۵	۲۷،۵	۲۵	۱۲،۵	۳،۳۰۵	۰،۹۸۸
۲۵	با آموزش‌کتاب دین و زندگی تا چه حد در خواندن و قرائت قرآن کریم مهارت پیدا کرده‌اید؟	۷	۳،۵	۳۴	۱۷	۵۹	۲۹،۵	۵۹	۲۹،۵	۴۱	۲۰،۵	۳،۴۶۵	۱،۱۰۲
۲۶	آموزش‌کتاب دین و زندگی تا چه حد در درک معانی آیات قرآن کریم مهارت پیدا کرده‌اید؟	۱۲	۶	۳۴	۱۷	۷۶	۳۸	۴۹	۲۴،۵	۲۹	۱۴،۵	۳،۲۴۵	۱،۰۸۶
۲۷	چه میزان از آیات و مفاهیم قرآنی کتاب دین و زندگی را به یاد دارید؟	۹	۴،۵	۳۶	۱۸	۸۲	۴۱	۵۵	۲۷،۵	۱۸	۹	۳،۱۸۵	۰،۹۸۲
	میانگین	۸،۷۵	۴،۶۷	۵،۳۳	۱۶،۷۵	۷۵	۳۷،۵	۵۴،۵	۲۷،۱۷	۲۸،۲۵	۱۴،۱۲	۳،۳	

جدول ۱۱. نتایج آماری فرضیهٔ سوم؛ ارتباط میان آموزه‌های کتاب و مأنوس کردن دانش‌آموزان

نوع آزمون آماری	مقدار آزمون	سطح معناداری
ضریب همبستگی اسپیرمن	۰/۴۴۴	۰/۰۵

نتایج به دست آمده از ضریب همبستگی اسپیرمن و سیگمای به دست آمده، به خلاف حوزه‌های قبلی بیانگر آن است که میان آموزه‌های این کتاب و مأنوس‌کردن دانش‌آموزان رابطهٔ معنادار وجود دارد. نمودار شماره ۱ نشان دهنده وضعیت پراکنش دو مؤلفه نسبت به یکدیگر است و همچنین مقدار شیب خط همبستگی میان این دو مولفه را نشان می‌دهد که برابر با مقدار۰/۲۰۶ می‌باشد.

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

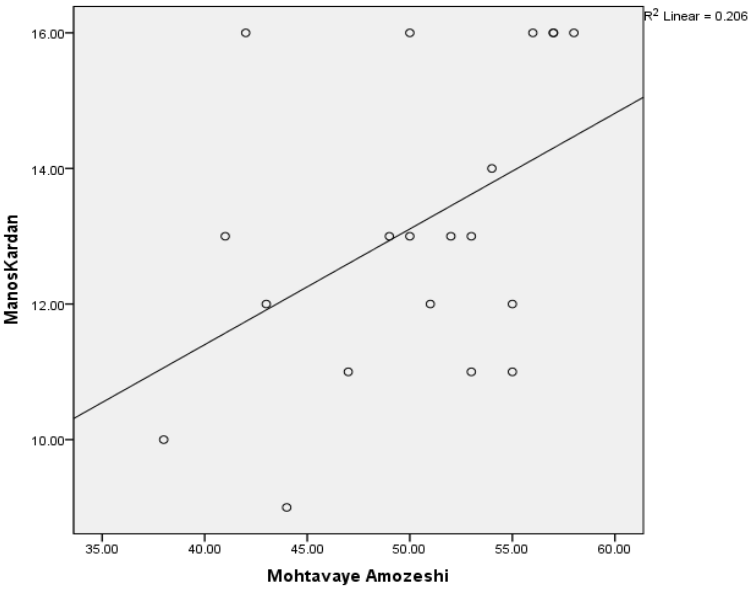

نمودار شماره ۱. ارتباط میان آموزه‌های کتاب و مأنوس کردن دانش‌آموزان

جدول ۱۲. نتایج آماری فرضیهٔ سوم؛ ارتباط میان آموزه‌های کتاب و نیازمندیهای اساسی فراگیران در حالت کلی

نوع آزمون آماری	مقدار آزمون	سطح معناداری
ضریب همبستگی اسپیرمن	۰/۱۶۹	۰/۴۷۶

نتایج به دست آمده از ضریب همبستگی اسپیرمن و سیگمای به دست آمده نیز بیانگر آن است که میان آموزه‌های این کتاب و نیازمندیهای اساسی فراگیران در حالت کلی رابطهٔ معنادار وجود ندارد.

فرضیهٔ چهارم: بین آموزه‌های قرآنی و مباحث مربوطه با نیازهای اساسی در تربیت دینی فراگیران رابطهٔ معنادار وجود دارد.

برای آزمون این فرضیه، ابتدا محقق به بررسی رابطه مطالب مطرح‌شده در کتاب دین و زندگی۲ با تک‌تک مولفه‌های نیازمندیهای اساسی دانش‌آموزان می‌پردازد و سپس آن را با مجموع مؤلفه‌ها مورد آزمون قرار می‌دهد.

جدول ۱۳. نتایج آماری فرضیهٔ چهارم؛ ارتباط میان آموزه‌های قرآنی کتاب و علاقه‌مندی و تفکر

نوع آزمون آماری	مقدار آزمون	سطح معناداری
ضریب همبستگی اسپیرمن	۰/۳۴۲	۰/۰۰۰۱

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

نتایج به دست آمده از ضریب همبستگی اسپیرمن و سیگمای به دست آمده، بیانگر آن است که میان آموزه‌های قرآنی این کتاب با علاقه‌مندی و تفکر فراگیران رابطهٔ معنادار وجود دارد.

جدول ۱۴. نتایج آماری فرضیهٔ چهارم؛ ارتباط میان آموزه‌های قرآنی کتاب و اثرگذاری

نوع آزمون آماری	مقدار آزمون	سطح معناداری
ضریب همبستگی اسپیرمن	۰/۴۵۹	۰/۰۰۰۱

نتایج به دست آمده از ضریب همبستگی اسپیرمن و سیگمای به دست آمده، بیانگر آن است که میان آموزه‌های قرآنی این کتاب با اثرگذاری بر فراگیران رابطهٔ معنادار وجود دارد.

جدول ۱۵. نتایج آماری فرضیهٔ چهارم؛ ارتباط میان آموزه‌های قرآنی کتاب و مسئولیت‌پذیری

نوع آزمون آماری	مقدار آزمون	سطح معناداری
ضریب همبستگی اسپیرمن	۰/۴۸۲	۰/۰۰۰۱

نتایج به دست آمده از ضریب همبستگی اسپیرمن و سیگمای به دست آمده، بیانگر آن است که میان آموزه‌های قرآنی این کتاب با مسئولیت‌پذیری فراگیران رابطهٔ معنادار وجود دارد.

جدول ۱۶. نتایج آماری فرضیه چهارم؛ ارتباط میان آموزه‌های قرآنی کتاب و سودمندی

نوع آزمون آماری	مقدار آزمون	سطح معناداری
ضریب همبستگی اسپیرمن	۰/۳۴۵	۰/۰۰۰۱

نتایج به دست آمده از ضریب همبستگی اسپیرمن و سیگمای به دست آمده، بیانگر آن است که میان آموزه‌های قرآنی این کتاب با سودمندی فراگیران رابطهٔ معنادار وجود دارد.

جدول ۱۷. نتایج آماری فرضیهٔ چهارم؛ ارتباط میان آموزه‌های قرآنی کتاب و تقویت باورها

نوع آزمون آماری	مقدار آزمون	سطح معناداری
ضریب همبستگی اسپیرمن	۰/۴۸۳	۰/۰۰۰۱

نتایج به دست آمده از ضریب همبستگی اسپیرمن و سیگمای به دست آمده، بیانگر آن است که میان آموزه‌های قرآنی این کتاب با تقویت باورهای فراگیران رابطهٔ معنادار وجود دارد.

جدول۱۸. نتایج‌آماری فرضیهٔ چهارم؛ ارتباط میان آموزه‌های قرآنی‌کتاب و نیازمندیهای اساسی فراگیران در حالت‌کلی

نوع آزمون آماری	مقدار آزمون	سطح معناداری
ضریب همبستگی اسپیرمن	۰/۴۰۲	۰/۰۰۰۱

نتایج به دست آمده از ضریب همبستگی اسپیرمن و سیگمای به دست آمده نیز بیانگر آن است که میان آموزه‌های قرآنی این کتاب و نیازمندیهای اساسی فراگیران در حالت کلی رابطهٔ معنادار وجود دارد که این را می‌توان از روی تک‌تک مولفه‌ها نیز نتیجه‌گیری کرد.

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

فرضیهٔ پنجم: دبیران مربوطه در رساندن مفاهیم و آموزه‌های مطرح شده در کتاب دین و زندگی۲ به فراگیران نقش مهمی را ایفا می‌کنند.

پیش از آنکه به مباحث مربوط به آزمون آماری بپردازیم، به چگونگی پاسخ‌دهی به سوالات مربوط به مؤلفه نقش دبیران می‌پردازیم (جدول۱۹).

جدول ۱۹. پراکندگی پاسخ‌دهی به سوالات مؤلفهٔ نقش دبیران

شماره سؤال	سؤالات	درجهٔ موافقت										میانگین	انحراف استاندارد
		بسیار کم		کم		متوسط		زیاد		بسیار زیاد			
		ت	٪	ت	٪	ت	٪	ت	٪	ت	٪		
۲۸	چه میزان از مطالب ارائه شده توسط دبیران با مفاهیم کتاب درسی مطابقت دارد؟	۸	۴	۱۹	۹,۵	۷۸	۳۹	۵۵	۲۷,۵	۴۲	۲۱	۳,۵۴	۱,۰۲۱
۲۹	دبیران‌کتاب‌دین و زندگی شما تا چه حد در آموزش مفاهیم دینی موفق بوده‌اند؟	۹	۴,۵	۲۸	۱۴	۷۳	۳۶,۵	۴۴	۲۲	۴۶	۲۳	۳,۴۵	۱,۰۲۱
۳۰	به نظر شما دبیر شما تا چه حد توانسته در دانش آموزان دیگر تاثیرگذار باشد؟	۹	۴,۵	۲۷	۱۳,۵	۷۸	۳۹	۵۰	۲۵	۳۶	۱۸	۳,۳۸۵	۱,۰۶۸
۳۱	به نظر شما دانش آموزان دیگر چقدر از روش تدریس دبیرتان راضی بوده‌اند؟	۶	۳	۳۵	۱۷,۵	۷۲	۳۶	۴۹	۲۴,۵	۳۸	۱۹	۳,۳۹	۱,۰۷۴
۳۲	دبیر شما به چه میزان شما را به مطالعه مباحث آزاد مندرج در درسها با عنوان "فقط برای مطالعه" ترغیب می‌کند؟	۲۲	۱۱	۳۵	۱۷,۵	۷۹	۳۹,۵	۴۵	۲۲,۵	۱۹	۹,۵	۳,۰۲	۱,۱۰۷
	میانگین	۱۰,۸	۵,۴	۲۸,۸	۱۴,۴	۷۶	۳۸	۴۸,۶	۲۴,۳	۳۶,۲	۱۸,۱	۳,۳۵۷	

جدول ۲۰. نتایج آماری فرضیهٔ پنجم؛ ارتباط میان تأثیر نقش دبیران و آموزه‌های کتاب دین و زندگی۲

نوع آزمون آماری	مقدار آزمون	سطح معناداری
ضریب همبستگی اسپیرمن	۰/۶۵۸	۰/۰۰۰۱

نتایج به‌دست‌آمده از ضریب همبستگی اسپیرمن و سیگمای به‌دست‌آمده، بیانگر آن است که میان نقش دبیران این درس و آموزه‌های کتاب دین و زندگی۲ رابطه معنادار وجود دارد.

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

نتایج تحقیق و تحلیل فرضیه‌ها

تحلیل فرضیهٔ اول

«میان آموزش کتاب دین و زندگی سال دوم دبیرستان و اثرپذیری تربیت‌دینی دانش‌آموزان رابطهٔ مستقیم وجود دارد.» با توجه به نتایج به دست آمده از آزمون فرضیه و داده‌های آزمون می‌توان نتیجه گرفت که میان این دو مؤلفه یعنی میزان اثرگذاری تربیت‌دینی در میان فراگیران و آموزش کتاب دین و زندگی۲ مقطع دبیرستان رابطهٔ معنادار وجود ندارد. نتیجه می‌گیریم که آموزش کتاب دین و زندگی۲ مقطع دبیرستان تأثیر چندانی در تربیت‌دینی فراگیران ندارد و یا قابل توجه نیست.

تحلیل فرضیهٔ دوم

«فراگیران، محتوای کتاب را سودمند و خود را علاقه‌مند و معطوف به محتوای کتاب می‌دانند.» نتایج به دست آمده از آزمون این فرضیه، عدم وجود رابطهٔ معنادار میان این دو مؤلفه را نشان می‌دهد. اگر چه سطح معناداری در این آزمون معنادار نیست، ولی مقدار آزمون یک رابطهٔ ضعیف منفی را در این مورد نشان می‌دهد. با این وجود، فراگیران محتوای کتاب را سودمند و خود را علاقه‌مند و معطوف به محتوای کتاب می‌دانند.

تحلیل فرضیهٔ سوم

«آموزش مطالب کتاب دین و زندگی ۲ مقطع دبیرستان پاسخگوی نیازمندیهای اساسی فراگیران است.»

نتایج به دست آمده بیانگر آن است که میان آموزه‌های این کتاب و علاقه‌مندی و تفکر، مسئولیت‌پذیری، تقویت باورها و نیازمندیهای اساسی فراگیران رابطهٔ معنادار وجود ندارد. همچنین، به خلاف حوزه‌های قبلی نتایج بیانگر آن است که میان آموزه‌های این کتاب و مأنوس‌کردن دانش‌آموزان رابطهٔ معنادار وجود دارد.

تحلیل فرضیهٔ چهارم

«آموزش قرآن و مباحث مربوط(قرائت، ترجمه، مفاهیم و پیام آیات مندرج در کتاب) منطبق بر نیازهای تربیتی دینی دانش‌آموزان است.» برای آزمون این فرضیه، ابتدا محقق به بررسی رابطهٔ مطالب مطرح‌شده در کتاب دین و زندگی۲ با تک‌تک مولفه‌های نیازمندیهای اساسی دانش‌آموزان پرداخته و سپس آن را با مجموع مولفه‌ها مورد آزمون قرار داده است. نتایج به دست آمده بیانگر آن است که میان آموزه‌های قرآنی این کتاب و علاقه‌مندی و تفکر فراگیران، اثرگذاری آنها بر فراگیران،

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

مسئولیت‌پذیری فراگیران، سودمندی آنها برای فراگیران و تقویت باورها در فراگیران رابطهٔ معنادار وجود دارد. همچنین، نتایج به دست آمده بیانگر آن است که میان آموزه‌های قرآنی این کتاب و نیازمندیهای اساسی فراگیران در حالت کلی رابطهٔ معنادار وجود دارد که این را می‌توان از روی تک تک مؤلفه‌ها نیز نتیجه‌گیری کرد.

تحلیل فرضیهٔ پنجم

«دبیران در رساندن اهداف تربیتی دینی مولفان کتب درسی، به نقطهٔ مطلوب، هماهنگ و مؤثر عمل می‌کنند.» دبیران در رساندن مفاهیم و آموزه‌های مطرح شده در کتاب دین و زندگی۲ به فراگیران نقشی اساسی ایفا می‌کنند. نتایج به دست‌آمده نیز بیانگر آن است که میان نقش دبیران این درس و آموزه‌های کتاب دین و زندگی۲ رابطهٔ معنادار وجود دارد.

نتایج، ارائهٔ راهکارها و پیشنهادها

از مجموع بررسیهای گذشته به این نتیجه می‌رسیم که آموزش کتاب دین و زندگی۲(سال دوم دبیرستان) در زمینه‌های اثرگذاری، علاقه‌مندی و تفکر، مسئولیت‌پذیری و تقویت باورها، پاسخگویی به نیازمندیهای اساسی فراگیران و سودمندی، توجه به نقش و کارکرد خانواده در تربیت، عملکردی قابل قبول نداشته و نتوانسته است انتظارات فراگیران را برآورده سازد و یا دستکم، عملکردی بسیار ضعیف داشته است. بنابراین، برای بهبود روند آموزش و تربیت‌دینی دانش‌آموزان، راهکارها و پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود. امید است که پیشنهادهای زیر، مفید فایده و مورد توجه مسئولان امر واقع شود.

۱. تدوین و تنظیم یک برنامه جامع و صحیح تربیتی أثرگذار(در زمینهٔ اثرگذاری)

بدیهی است که دستیابی به اهداف تربیت اسلامی، پرورش و تدارک یک جامعهٔ همراه با تربیت دینی متعالی و مترقی، و همچنین الگو شدن جامعه اسلامی برای دیگر جوامع انسانی، نیازمند برنامه‌ریزی‌های صحیح اسلامی با اهداف کوتاه‌مدت و بلندمدت است. چراکه، بدون برنامه‌ریزی صحیح و یکپارچه دستیابی به این هدف، غیر ممکن خواهد بود. «می‌توان مجموعه‌ای از دستورالعملها را به افرادی ارائه کرد که علاقه‌مند به پیشبرد اثربخشی معلم هستند؛ ایجاد فرصتهای چندگانه برای یادگیری، تکلیف درسی متناسب با اهداف آموزشی و با خود دانش‌آموز، فعالیت کلاسی و نظارت معلم بر آن فعالیتها از این قبیل‌اند. اگر آموزش اثربخشی در کار نباشد، هیچ یک از مهارتهای مدیریت کلاس به جایی نخواهد رسید. تعلیم و تربیت درست می‌تواند در حکم یک عامل مؤثر عمل کند؛ تا دانش‌آموزان به موضوع آموزش علاقه‌مند شوند. اگر بپذیریم که از بروز

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]
[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

بسیاری از مشکلات می‌توان با آموزش اثربخش، هیجان‌انگیز و جذاب جلوگیری کرد، بی‌بهره ماندن از فواید چنین آموزشی نشانهٔ ضعف برنامه آموزشی است. به عنوان نمونه، طرح آموزش اثربخش گوردون و فنون آن، هم به دانش‌آموزان و هم به معلم آگاهی لازم را می‌دهد و سبب می‌شود که هیچ یک از آنها احساس بدی نسبت به هم نداشته باشند.»(آندرسون، ۱۳۹۰).

۲. توجه، بازنگری و تجدیدنظر در شیوه‌های اجرایی برنامهٔ «تربیت دینی» جهت برانگیختن علائق و افکار دانش‌آموزان (در زمینه علاقه‌مندی و تفکر).

تشدید فرآیند «جهانی شدن» در عصر حاضر و تأثیرپذیری جامعهٔ اسلامی از آن از یک سو و تنوع و گستردگی نیازهای فراگیران-که نسل آینده محسوب می‌شوند و نیازمند تربیت خاص زمان خود هستند- از سوی دیگر، این نکته را ضروری می‌نماید تا هر زمان که احساس شود روشها و امکانات پیشین و فعلی کارایی خود را از دست داده‌اند یا نیازمند تجدیدنظر و بررسی هستند، در کوتاه‌ترین زمان و با بهترین و روزآمدترین شکل ممکن، بایسته‌های تربیت‌دینی تدوین و به فراگیران ارائه گردد. به فرمودهٔ «امام صادق (ع)؛ «العالِمُ بزمانِهِ لاتَهجُمُ عَلیهِ اللَّوابسُ...؛ کسی که عالِم به مقتضیات زمان خود باشد، مورد هجوم اشتباهات واقع نمی‌شود.». در همین زمینه، حضرت علی (ع) فرموده‌اند؛ « آداب و رسوم خودتان رابه فرزندانتان تحمیل نکنید؛ زیرا آنها برای زمانی غیر از زمان شما آفریده شده‌اند.»(حسینی ادیانی، ۱۳۷۹).

۳. توجه به قوای عقلانی در تربیت دینی و پرهیز از تربیت تَبَعی(در زمینهٔ عقل‌گرایی؛ مسئولیت‌پذیری و تقویت باورها)

همانطور که در قرآن کریم تأکید شده است، انسانها باید در پذیرش یا عدم پذیرش موضوعات، قوای عقلانی خود را به کار گیرند و از اطاعتهای کورکورانه پرهیز کنند. حتی در روایات از عقل به عنوان "رسول باطنی" برای انسان یاد شده است. «در فرهنگ قرآن، تنها عاقلان هستند که از تعقل در آیات، متوجه خدا می‌شوند و بدترین خلق خدا، کسانی هستند که قوای عقلانی خود را معطل گذاشته‌اند.»(فقاهتی،۱۳۸۸). همچنین، بهترین تربیت، تربیتی است که انسان آن را از روی تعقل بپذیرد.

۴. الزام در به خدمت گرفتن فناوریهای پیشرفته و علوم مفید-به ویژه علم روز- در جهت پاسخگویی به نیازهای اساسی فراگیران در موضوع تربیت دینی(در زمینهٔ پاسخگویی به نیازمندیهای اساسی فراگیران و سودمندی)

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

نیاز به پذیرفته‌شدن، نیاز به محبت، نیاز به تکریم و احترام، نیاز به انس و آرامش، نیاز به احساس عزت و افتخار و... از دغدغه‌های اساسی نوجوانان و جوانان امروز جامعه اسلامی است. تقویت باورهای دینی و عقیدتی این گروه، تأثیر انکارناپذیری در رشد عقلانی، اخلاقی و عاطفی آنان دارد. بنابراین، اگر مسئولان یک جامعه بخواهند در تربیت نسلهای حال و آینده آن اجتماع موفق باشند، آن هم به گونه‌ای که سلامت اجتماع خود را در مقابل ناهنجاریها، حوادث و شبهات بیمه کنند، چاره‌ای جز به خدمت گرفتن علوم روز و فناوریهای پیشرفته برای تعالی و رشد آحاد مردم ندارند، بلکه لازم است با بررسیهای کارشناسانه و بهره‌گیری از تجارب دیگران علوم مفید و ضروری روز را اخذ کنند و به خدمت بگیرند؛ «انسان باید در انتخاب علم که ابزاری برای تربیت عقل است، فکر و اندیشه کند و در پی یادگیری هر چیز نباشد که ممکن است حتی نتیجه منفی داشته باشد. زید شحّام نقل می‌کند که از امام باقر (ع) دربارهٔ این آیهٔ شریفه؛ «فَلیَنظُرِ الإنسانُ إلی طَعامِهِ»(عبس/۲۴) سئوال نمودم؛ پاسخ فرمودند: «مراد دانش اوست که از چه کسی فرا می‌گیرد.»(حسینی ادیانی،۱۳۷۹).

۵. ضرورت برنامه‌ریزی و توجه اساسی به نقش خانواده در تربیت دینی(در زمینه توجه به نقش و کارکرد خانواده در تربیت)

با توجه به تأثیر انکارناپذیر و جدی وضع فرهنگی، معیشتی و عقیدتی خانواده در تربیت فرزندان، به ویژه مسئولیت‌پذیر کردن فرزندان نسبت به سرنوشت خود، خانواده و اجتماع و لزوم هماهنگی برنامه‌های تربیتی خانواده و مدرسه، باید با آموزشهای مستقیم(انجمن اولیا و مربیان، مراکز مشاوره و...) و غیرمستقیم(کتابهای مربوطه، رسانه‌های جمعی و...) و توجه بیشتر مسئولان به این عنصر مهم اجتماعی، در درجهٔ اول آن را هماهنگ و همگام با برنامه‌های تربیتی مدرسه ساخت و سپس به برطرف نمودن تضادهای منفعل کننده و آسیب‌زای این دو عنصر حیاتی در موضوع تربیت دینی پرداخت.

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

منابع

قرآن کریم. (۱۳۹۱). ترجمه کریم زمانی، (چاپ اول). تهران: نامک.

آندرسون، لورین دبلیو. (۱۳۹۰). *افزایش اثربخشی معلمان در فرایند تدریس*، (ترجمه محمد امینی) (چاپ ششم). تهران: سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی.

اسپالدینگ، چریل ال. (۱۳۸۸). *انگیزش در کلاس درس*، (ترجمه محمدرضا نائینیان و اسماعیل بیابانگرد) (چاپ هفتم). تهران: مدرسه.

اعتصامی، محمدمهدی. (۱۳۸۹). *قرآن و تعلیمات دینی (کتاب دین و زندگی۲)*. شورای برنامه‌ریزی و تألیف کتب دین و زندگی(چاپ اول). تهران: شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران.

باریکانی، زهرا. (۱۳۸۵). *تبیین هویت دینی دانش‌آموزان و بررسی ارتباط آن با محتوای کتب دینی*. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشگاه تهران.

بنی‌علی، علیرضا. (۱۳۹۰). *واکاوی تطبیقی برخی از اصول و روش‌های تربیتی در المحجه‌البیضاء و در کتاب‌های دین و زندگی دوره متوسطه*. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه پیام نور، مرکز تهران.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. (۱۳۸۲). *درآمدی بر تعلیم و تربیت اسلام (۱) فلسفه تعلیم و تربیت*، جلد اول. تهران: سمت،چاپ پنجم.

ترکی‌نژادمهربانی، مرضیه. (۱۳۸۶). *بررسی پاره‌ای از عوامل مؤثر بر انجام فرایض دینی و روش‌های ایجاد انگیزه از دیدگاه دانش‌آموزان دوره متوسطه شهرستان‌های استان تهران*. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

جوادی‌پور، فرزانه. (۱۳۸۸). *مطالعه میزان تحقق اهداف درس دین و زندگی در رفتارهای دانش‌آموزان پایه سوم دبیرستان در منطقه ۵ آموزش و پرورش شهر تهران در سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷ (از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان)*. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشگاه پیام نور، مرکز تهران.

حسین‌زاده‌جلودار، نورعلی. (۱۳۸۹). *ارزیابی اثربخشی برنامه درس دین و زندگی یک با توجه به سطوح نگرش، دانش و مهارت از دیدگاه معلمان دبیرستان‌های شهرستان بابل*. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

حسینی ادیانی، سیدابوالحسن. (۱۳۷۹). *آشنایی با نظام تربیتی اسلام*، (چاپ اول). بی‌جا: دفتر انتشارات اسلامی.

حیدری، علی اشرف و شاملی، عباسعلی. (۱۳۸۹). بررسی نقش شخصیت و رفتارهای اخلاقی دبیران معارف اسلامی در الگوپذیری دانش‌آموزان مقطع متوسطه. *اسلام و پژوهش‌های تربیتی*، ۲ (۱)، ۱۸۹-۲۲۲.

خیرآبادی، خدیجه. (۱۳۸۹). *بررسی میزان تناسب محتوای کتاب دین و زندگی سال اول متوسطه با نیازهای روانی-اجتماعی دانش‌آموزان از دیدگاه دبیران دینی و قرآن شهر تهران*. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

خیری‌کوکیائی، ابراهیم. (۱۳۹۰). *بررسی میزان تناسب کتاب دین و زندگی سال دوم متوسطه با نیازهای روانی و معنوی دانش‌آموزان از دیدگاه دبیران دینی و قرآن شهر ارومیه*. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرند.

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

دادفر، محبوبه. (۱۳۸۶). بررسی نقش دین در بهداشت روانی و فرآیندهای روان درمانی. *خبرگزاری فارس*، ۲۱ دی ماه،

http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=8610160466

سانتراک، جان دبلیو. (۱۳۸۷). *روانشناسی تربیتی*، (ترجمه شاهده سعیدی، مهشید عراقچی و حسین دانش فر) (چاپ اول). تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.

شاکردوست، مهدی. (۱۳۸۹). *بررسی میزان تاثیر آموزه‌های کتاب دین و زندگی ۳ بر رفتار دانش آموزان مقطع پیش‌دانشگاهی شهرستان نیشابور*. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات(تفسیر قرآن مجید)، دانشکده علوم قرآنی تهران، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم.

شرفی، محمدرضا. (۱۳۸۶). *دنیای نوجوان(کند وکاوی در بازشناسی روحیات۱۳تا۱۸ساله‌ها)* (چاپ سیزدهم). تهران: مؤسسه فرهنگی منادی تربیت.

صفائی‌پور، منصور. (۱۳۸۲). *آسیب‌شناسی تربیت دینی از دیدگاه مدیران مدارس راهنمایی شهر تهران*. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

غلام‌حسین‌پورکامی، قاسم. (۱۳۸۹). *بررسی نقش آموزه‌های دینی در پیشگیری از انحرافات اجتماعی و اخلاقی دانش‌آموزان دوره متوسطه در منطقه بندپی غربی*. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشگاه پیام نور تهران.

غنمی، منظر. (۱۳۸۶). *بررسی عوامل تسهیل کننده و بازدارنده در جذب دانش‌آموزان مدارس متوسطه به ارزش‌های دینی در شهرستان تنکابن*. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

فتحی، مصطفی. (۱۳۸۶). *بررسی عوامل آسیب‌زای تربیت دینی دانش‌آموزان دبیرستانها از دیدگاه مدیران، دبیران و مشاوران مدارس متوسطه شهر اصفهان*. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خوراسگان.

فقاهتی، سیدمحمدرضا. (۱۴ صفرسال۱۴۳۲ق.). *سلسله دروس معرفتی؛ شرح خطبه حضرت زهرا ۳* . سبزوار، مسجدامام جواد ۷ .

کرمی، جهانگیر؛ روغنچی، محمود؛ عطاری، یوسفعلی؛ بشیده، کیومرث و شکری، مهتاب. (۱۳۸۵). بررسی روابط چندگانه ابعاد جهت گیری مذهبی با سلامت روانی در دانشجویان دانشگاه رازی کرمانشاه. *مجله علوم تربیتی و روانشناسی*، دانشگاه شهید چمران، ۱۳ (۳)، ۳۱-۵۲.

کشاورز، سوسن. (۱۳۷۸). شاخص‌ها و آسیب‌های تربیت دینی. *دو فصلنامه تربیت اسلامی*، ۳ (۶)، ۹۳-۱۲۲.

کیومرثی، غلامعلی. (۱۳۸۹). *مبانی و اصول تربیت دینی و تفاوت آن با تعلیمات دینی* (چاپ هشتم). تهران: مدرسه.

مجاور، زهرا. (۱۳۸۹). *بررسی راههای ایجاد انگیزش و ترغیب دانش‌آموزان به مطالعه قرآن و نهج‌البلاغه از منظر معلمان دینی دوره متوسطه در شهر تهران*. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه پیام نور، مرکز تهران.

محمدی‌مجد، اعظم. (۱۳۸۱). *بررسی وضعیت تربیت دینی دختران در دبیرستانهای دولتی دخترانه شهر تهران*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد تعلیم و تربیت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

موسی‌زاده‌فتیدهی، علی. (۱۳۸۰). *عوامل مؤثر در موفقیت دبیران دروس دینی و قرآن در تدریس دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه استان قم در سال تحصیلی ۸۰-۷۹*. پایان نامه کارشناسی‌ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

نایینی، هوشنگ. (۱۳۸۷). *برنامه کامپیوتری آمار در علوم اجتماعی (SPSS)* (چاپ اول). تهران: انتشارات روش.

نقیبی، شیما. (۱۳۸۸). *مطالعه وضعیت دینداری و عوامل مرتبط با آن در بین دانش‌آموزان دبیرستانهای دخترانه شهر کرمان*. پایان نامه کارشناسی‌ارشد تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشگاه پیام نور، مرکز تهران.

هدایتی، محمدرضا. (۱۳۸۴). *بررسی میزان آشنایی عملی دبیران متوسطه شهر همدان با روش‌های تربیت اسلامی*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشگاه آزاد اسلامی، واحدتهران مرکزی.

یگانه، موسی‌الرضا. (۱۳۹۰). *بررسی عوامل مؤثر بر بحران هویت دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهرستان جغتای*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحدگرمسار.

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1395.13.2.3.9]
[Downloaded from qjfr.ir on 2026-09-06]